

Zorgen over 't Gooi

A. C. J. DE VRANKRIJKER

„Er zijn twee problemen die in het bijzonder de aandacht vragen, te weten de bedreiging van Voorne en die van het Gooi.” Met deze woorden begint het uittreksel uit het jaarverslag 1958—1959, dat de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland aan de „afgevaardigden”toezond. Aan het Gooi werd dus een zeer opvallende plaats ingeruimd in dit stuk, helaas volkomen terecht. Dit geeft ons aanleiding om hier een en ander te bespreken van hetgeen er al verloren is gegaan en wat er verder bedreigd wordt.

Het Gooi is vanouds een streek met bos en heide, met naar de venige omgeving aan west- en oostzijde aflopende gronden, die als weilanden plachten te worden gebruikt. Rondom de menselijke nederzettingen lagen „engen”, bouwland, omgeven door wallen van eikenhakhout. Vóór de spoorlijn Amsterdam—Bussum—Hilversum—Amersfoort in 1874 geopend werd, woonden er 18000 mensen en stonden er 2250 woningen. Toen werd 10 % van de circa 11000 hectare grond in beslag genomen door wegen en huizen, 43 % was bos en heide, 41 % cultuurgrond, 6 % water. De toevloed van liefhebbers van het buiten wonen en de uitbreiding van industriële vestiging hebben het karakter van de streek grondig veranderd. Het getal inwoners bedraagt nu bijna 200000, gehuisvest in ca. 40000 woningen. De engen zijn bijna geheel volgebouwd, zodat de heiden uitzicht geven op huizenblokken van drie en vier verdiepingen; de overgang tussen dorp en heide, de gordel van akkers met hakhout, is bijna nergens meer te vinden. Dit is uit landschappelijk oogpunt een enorm verlies.

Wegen en woningen beslaan nu bijna 30% van het totale oppervlak van het Gooi!

Van bos, heide en weiland is nog niet veel afgenomen. Dit is niet te danken aan een weloverwogen streekplan, want dit bestaat voor het Gooi nog altijd niet. In eerste aanleg moeten we de erfgooiers erkentelijk zijn. Deze afstammelingen van de oergooiers bezaten ten tijde van de beginnende invasie 3600 ha weiland en heide, die zij wegens hun runder- en schapenteelt niet konden missen. Toen de grondprijzen hoog opliepen door de vergrote vraag naar grond voor huizen, ontstond in hun kring wel enige geneigdheid om te verkopen, vooral uit het heidebezit dat trouwens na omstreeks 1900 voor hen niet meer van belang bleef, doordat de schapenhouderij niet meer nodig was na de invoering van kunstmest. Een speciale erfgooierswet van 1912 verbood hun echter verkoop, tenzij op zeer kleine schaal, van gronden die geen agrarische betekenis hadden, en van de andere volkomen.

Op de erfgooiersweiden traden ingrijpende veranderingen in bij het optreden van het nieuwe bewind, dat de wet van 1912 instelde. Men begon de gronden te verbeteren. Tevoren overstroomden elke winter grote delen van het grasland. Wij herinneren ons uit prille jeugdijaren schaatsgenoegens van de Hilversumse Meent (tussen het Naardermeer en Bussum gelegen) op grote ijsvlakten. Het terrein was ten dele heuvelachtig en zandig, ten dele vlak en venig. Vaag kunnen we ons voorstellen bulten *Molinia* (Pijpestrootje), plekken met Dopheide en met Struikheide. Op deze slecht ontwaterde, voor een deel slechts als hooiland ge-

bruikte meent was de begroeiing die van het Blauwgrasland (*Molinietum coeruleae*), de associatie van vochtig, onbemest hooiland, 's zomers aan de oppervlakte droog, 's winters nat tot aan of boven het maaiveld. Voor dit gebied wordt ons dan ook gemeld het voorkomen van Klokjesgentiaan (*Gentiana pneumonanthe*), van Beenbreek (*Narthecium ossifragum*); verder van Moeraswolfsklauw (*Lycopodium inundatum*) en de zeldzame Dennewolfsklauw (*Lycopodium selago*), van Eenarig wollegras (*Eriophorum vaginatum*), Oeverkruid (*Littorella uniflora*), van Gagel (*Myrica gale*) (Koning 1899—1900).

De beide grote meenten — de Hilversumse en de Huizer Meent — zijn na 1912 geëgaliseerd, van kaarsrechte sloten voorzien en met kunstmest bewerkt. Een oppervlakte van circa 1500 ha was van natuurlijk weiland omgezet in keurig verzorgd grasland. Een uitloper van het moerasland onder de gemeente Bussum (in vroeger tijd eveneens ijsbaan in de winter en 's zomers een bezoek waard wegens de rijke flora) is omgezet in sportterrein, waar ter ophoging moerasgebied is uitgegraven tot een strak rechthoekige schaatsvijver. Slechts in enkele uithoekjes met elzenbroek is daar nog iets te vinden van de vroegere flora en fauna.

In het Gooi is al sedert eeuwen veel afgegraven. Enerzijds om de inundatie rond Naarden uit te breiden en zodoende de oude Hollandse waterlinie op een zwak punt te verbeteren, anderzijds om zand te verkopen voor de aanleg van wegen en dijken elders. Hierdoor zijn enkele honderden hectaren golvende heide, waar eertijds schapen liepen, verdwenen. In recente tijd heeft men een deel van het gebied weer moeten ophogen voor de bouw van uitgebreide villawijken.

Aan alle kanten is er gegraven. Langs Eemnes is een strook afgezaand, omdat dit dorp in moerassig weiland behoefte had aan bouwland (sedert de 14de eeuw reeds). Het dorp 's Graveland is een soort veenkolonie (uit de 17de eeuw), waar door egalisatie agrarisch bruikbare grond is verkregen. Hier hoeft men niet over te treuren, omdat in de plaats van heiden de grote buitenplaatsen zijn gekomen met fraaie bos- en parkaanleg.

Veel te groot zijn de afgravingen in het centrale heidegebied. Daar begonnen de spoorwegen bij de aanleg van hun lijn door de hoge grond tussen Bussum en Hilversum. Zij groeven eerst verder aan de westzijde, waar weiland is gemaakt, daarna aan de oostzijde, waar de N.S. een foeilelijk emplacement met opslagplaats aanlegden, dat helaas nog altijd dat deel van het Gooi ontsiert. Na 1945 hebben de Spoorwegen daar niet verder gegraven. Niettemin is de afzanding voortgezet. De na 1945 versterkt opgeleefde bouwnijverheid biedt veel geld voor zand. Het werd dáár gehaald en er ging niet minder dan 100000 m³ per jaar weg. Nu is men er bezig de afgraving af te ronden — veel te laat! De hap uit de heide is al lang véél te groot. Erger is, dat de graverij niet ophoudt, maar zich verplaatst: men beijvert zich nu in vlot tempo de heide ten zuiden van de weg Hilversum—Laren af te zanden.

Er staat weinig tegenover deze vernieling, die in een gebied met sterk groeiende bevolking uit recreatie-oogpunt ronduit misdadig genoemd mag worden. Van ons standpunt uit hechten wij geen waarde aan het verkrijgen van weiland en sportterreinen. In het afgezande gebied westelijk van de spoorlijn legden de erfgooiers indertijd een lange ijsbaan aan. De gemeente Hilversum greep hiervan in de dertiger

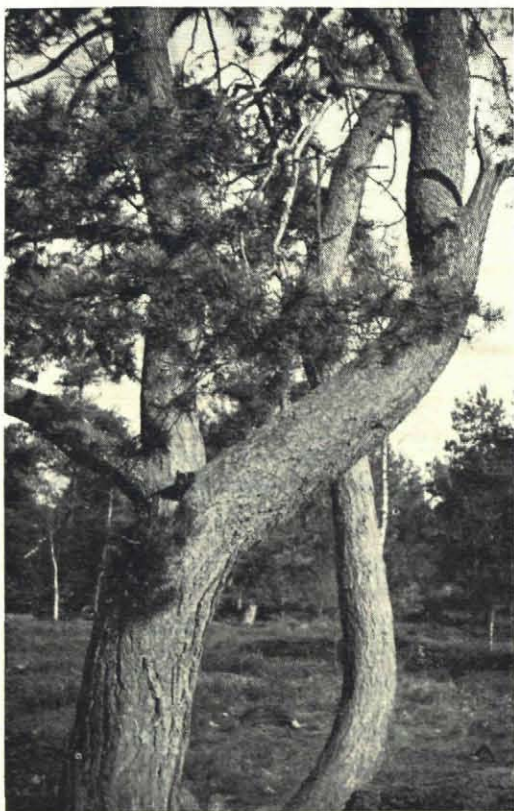

Fig. 1. Oude vliegden in sedert het verdwijnen der schapen dichtgroeïende heide. Foto Archief Goois Natuurreservaat.

jaren een stuk voor de bouw van een groot en modern zwembad. Het resterende deel van de ijsbaan werd hierna aan zijn lot overgelaten en begon dicht te groeien tot een moerassig gebied, dat zo langzamerhand biologisch interessant begint te worden. Er aan grenzend ligt de bekende carbidstortplaats, nu eigendom van „Het Noordhollands Landschap”. Daar groeien niet minder dan vijf soorten orchideeën. In de voorzomer staat het er vol met een kleurenweelde van bijzonder hoog uitgegroeide Breedbladige en Vleeskleurige orchissen (*Dactylorchis majalis* en *D. incarnata*). Moeraswespenorchis (*Epipactis palustris*) staat in het weiland tot vlak

naast de betonweg. Men vindt in de omgeving Rondbladig wintergroen (*Pirola rotundifolia*), Ogentroost (*Euphrasia officinalis*), Boskartelblad (*Pedicularis sylvatica*), Oeverkruid (*Littorella uniflora*).

Dat is een winst op een klein terrein. Voor de rest is er achteruitgang, ook op de nog overgebleven heide. Daar moeten nu grote bedragen besteed worden om te voorkomen, dat deze overvleugeld wordt door de vliegden (fig. 1). Verder wordt er — wat onvermijdelijk is — veel te veel gelopen door de bezoekers uit het Gooi en Amsterdam. De oude paden worden steeds breder en de randbegroeiing hiervan wordt weggetrapt en platgereden. De heide wordt bijna dagelijks gebruikt als oefenterrein voor militairen te voet of in voertuigen. Vroeger, door hun begroeiing met Blauwe zegge (*Carex panicea*), Hondsviooltje (*Viola canina*), Geelhartje (*Linum catarticum*), Wilde aardbei (*Fragaria vesca*), Scherpe fijnstraal (*Erigeron acer*), Blauwe knoop (*Succisa pratensis*), Kruisdistel (*Eryngium campestre*) enz., aardige leemkuilen zijn ten dele stuk gerost en grondig vernield. Bij het kamp van Laren ligt nog altijd een reeks schietbanen en is bovendien een stel ruïnes gebouwd, dat ter oefening moet dienen. Het is hoog tijd, dat een dergelijke mishandeling van de Gooise bodem een einde neemt.

De heide gaat er op achteruit. Grote wolfsklauw (*Lycopodium clavatum*), een der kensoorten van de Struikheidegemeenschap (Calluneto-Genistetum), stond vroeger „overal waar maar heide in 't Gooiland te zien is” (Van Hengel 1875 blz. 28). Nu zoekt men deze bijna overal vergeefs. Het Rozekransje (*Antennaria dioica*) mis ik nu op stukken vóór aan de heide waar er vroeger veel van stond. Hiertegenover heeft het Calluneto-Genistetum molinietosum (met Dopheide, Pijpe-

strootje en Trekrus) zich hier en daar uitgebreid.

Kraaiheide (*Empetrum nigrum*) groeide vroeger op verschillende plaatsen op en bij zandverstuivingen (Van Hengel blz. 26); nu is mij slechts één enkel plekje bekend, van een paar meter doorsnede maar. Eikvaren (*Polypodium vulgare*) en Maanvaren (*Botrychium lunaria*) zijn bijna niet meer te vinden. Jeneverbes (*Juniperus communis*) is op de grote heidevelden uitgeroeid en nog uitsluitend te vinden in enkele exemplaren bij de Gooise grens zuidelijk van Laren (fig. 2).

De natte heide in het zuidoostelijk deel van het Gooi is ingekrompen door de onttrekking van water. Behalve de Gooise gemeenten hebben nog de Amsterdamse en de Utrechtse waterleiding er hun prises d'eau. Het terrein met poeltjes, waar Veenpluis (*Eriophorum angustifolium*), Waterbies (*Eleocharis palustris*), Kleine en Ronde zonnedauw (*Drosera intermedia* en *D. rotundifolia*), Klokjesgentiaan (*Gentiana pneumonanthe*), Waternavel (*Hydrocotyle vulgaris*), Witte en Bruine snavelbies (*Rhynchospora alba* en *R. fusca*) en *Sphagnum*-soorten voorkomen, is aanmerkelijk gekrompen. Helaas, want uit zijn aard werd het niet al te druk bezocht. De Snavelbiesgemeenschap (*Rhynchosporium albae*) en twee subassociaties van de Dopheidegemeenschap (*Ericetum tetralicis cladonietosum* en *Ericetum tetralicis typicum*) zijn floristisch arm en fragmentair ontwikkeld. De geleidelijke verlaging van het waterpeil heeft de harmonische ontwikkeling van de vegetatie ongunstig beïnvloed.

De grootste bedreiging is en blijft de snel toenemende bevolking, waarvan de aanwas enigermate geremd wordt door de selectie bij voorgenomen vestiging, maar die zich niet laat stoppen. Met name Hil-

versum en Bussum, met tezamen 140000 inwoners, zijn over vijf jaar aan de toelaatbare grenzen van bebouwing toe. Daarna zullen zij buiten hun keurslijf van omringende gordels natuur willen uitbarsten. Bussum bezit nog enige mogelijkheid om zich uit te breiden over de meent, maar dit erfgooiersgebied is als agrarische grond beschermd door de wet van 1912, die dan eerst gewijzigd moet worden. Wie de Gooise verhoudingen kent, weet dat er dan eerst een groot gevecht moet ontstaan over de verdeling van de opbrengst. Nog gecompliceerder wordt deze uitbreidingsmogelijkheid, doordat de meent op Hilversums grondgebied ligt.

Hilversum's burgemeester sprak in nood al herhaaldelijk over aantasting van natuur- en recreatiegebied. Het nieuwste plan is dat van uitbreiding in de Egelshoek, in de uiterste zuidwestpunt van het Gooi, waar een soort satellietdorp gesticht zou worden. Dit betekent dat 30000 mensen

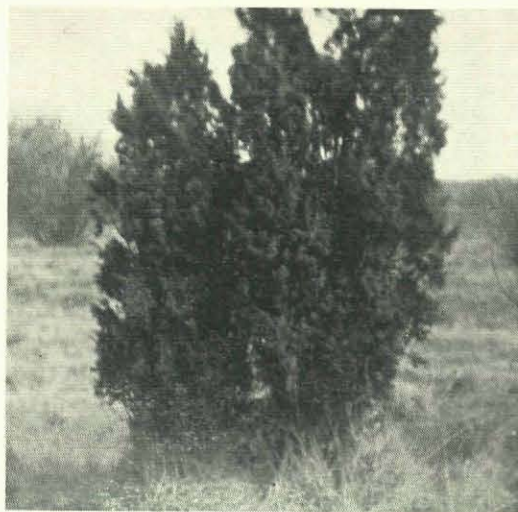

Fig. 2. Een der laatste Jeneverbesstruiken in het Gooi. Pijpestrootje en Krenteboompjes verdringen hier Struikheide en Dopheide.

naar de rand van het Loosdrechtse plassen-gebied gedirigeerd worden. Hiervoor zal — als het plan doorgang vindt — de overgang van hoge zandgronden naar het lage veengebied eensdeels uitgegraven worden, anderdeels opgehoogd tot bouwterrein en volgezet met huizen. Dit overgangsgebied is nu prachtig. Daar vinden we Gagel, verschillende wilgesoorten, Koningsvaren, Kartelblad, Zonnedauw en Moerasviooltje op nog voedselarme bodem (Alta 1951 blz. 35). Wat verder komt men in het voedselrijke gebied met Kalmoes, Moerasvaren, Krabbescheer, Lisdodde, enz.

De beide grootste gemeenten maken zich ernstige zorgen over hetgeen er moet gebeuren, als we vijf jaar verder zijn. De andere gemeenten zullen er over een gering aantal jaren precies zo voor staan. Alleen in een verre toekomst schijnt er enig licht, nl. als de zuidwestpolder in het IJsselmeer gereed is en daar ruimte komt om er de groei der gemeenten aan deze zijde van Amsterdam naar over te hevelen. Echter óók als deze polder eerder dan de Markerwaard wordt aangelegd — waarop men met klem moet aandringen — zal de bevolking van het Gooi het getal van 250000 reeds gepasseerd zijn vóórdat deze uitweg geopend is. Waar zal men voordien de aanwas onderbrengen? En in welke mate zullen flora en fauna inmiddels achteruitgaan? Onder meer door uitbreidende bebouwing en drukker bezoek?

In het Gooi is men niet geheel weerloos gebleven. Het oudste natuurreservaat van Nederland, het Naardermeer, ligt in deze streek. Een aantal 's-Gravelandse landgoederen is in goede handen nl. Gooilust, Hilverbeek en Spanderswoud als eigendom van Natuurmonumenten (fig. 3). Trompenburg is staatseigendom, evenals de onder Naarden gelegen buitenplaatsen Oud-Bussum en De Beek. Boekesteijn is

eigendom van de gemeente Hilversum. Deze gemeente bezit ook het bosgebied Spanderswoud (124 ha) buiten 's Graveland en enkele andere belangrijke terreinen. Bussum bezit de landgoederen Bantam en Kamphoeve. Van Natuurmonumenten is o.a. ook het Corversbos. En dan hebben we de Stichting Goois Natuurreservaat, in 1932 opgericht, die de heiden van de erfgooiers overnam en daarna boscomplexen aankocht. Bij elkaar bezit de stichting nu ruim 1900 hectare. Ondanks deskundig beheer, dat de recreatiewaarde der terreinen vergrootte, bracht deze stichting — opgericht door de provincie, door de gemeente Amsterdam en de Gooise gemeenten — helaas geen volledige garantie voor het ongeschonden behoud der terreinen tot in lengte van dagen, zoals zij volgens haar statuten beoogt. Zij is enkele malen door onteigening gedwongen om van stroken grond afstand te doen, zij is het ook die nog altijd doet afgraven en zand verkoopt

Al het genoemde natuur- en recreatiegebied beslaat een oppervlakte van 3430 ha. Dit is niet gering op ca. 11000 ha Gooi, echter nog altijd te weinig. De huizenzee (ongerekend verspreide bebouwing) beslaat al ongeveer 3500 ha, dus een groter oppervlak dan het meer of minder beschermde bezit.

Ook het oppervlak van de wegen neemt toe, en vooral de ontworpen verbeteringen van vitale verbindingen vormen ernstige bedreigingen voor 't Gooi. Elk nieuw plan verwekt grote schrik, want de ontwerpers tekenen hun traceeën botweg dwars door bos en heide.

Een deel der beschermde terreinen is niet vrij toegankelijk. Zo de landgoederen onder 's Graveland en onder Naarden en het Naardermeer. Ook het Gooireservaat is niet meer overal vrij te betreden. Het

Fig. 3. *Hilverbeek, eigendom van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten.
Foto Mr. H. P. Gorter.*

zeer fraaie Hilversumse Wasmeer, een oligotrofe heideplas (al is deze met aan-geplant bos omgeven), is met de naaste omgeving afgerasterd enkele jaren ge-

leden. In de afgelopen winter is een tweede gebied omheind. Hierin ligt een uitloper van het Laarder Wasmeer (eutroof door toevoer van rioolwater en avifaunistisch be-

langwekkend) met een stukje natte heide (in ons gezin getypeerd als het Gentianen-dalletje) en een rand stuifduinen.

Dat zo'n afsluiting werd uitgevoerd is jammer, maar het was hoog nodig ter bescherming van de planten- en dierenwereld. Het moest gebeuren. Het gevolg is echter altijd een zwaardere belasting van de overige terreinen. Hiertegenover moet

komen te staan het verdwijnen van de spoorwegopslag en van alle gebruik van grond voor militaire doeleinden.

Zal men zich over enkele jaren gedwongen zien nog meer geld in hekken te steken? Het ziet er bij de onstuitbare groei der bevolking wel naar uit. De toestand geeft inderdaad reden om zich zorgen te maken, zoals „Natuurmonumenten" deed in het geciteerde jaarverslag.

Litteratuur

- J. F. van Hengel, Geneeskundige plaatsbeschrijving van het Gooi. 's Gravenhage 1875.
C. J. Koning, Gooiland, een geognostisch biologische studie. Bussum 1900. (Overdruk uit De Natuur 1899—1900).
Han Alta, Het Gooi. z. p. 1951.
A. C. J. de Vrankrijker, Het Goois Natuurreservaat. Bussum 1957.
Plantenlijsten betreffende Het Gooi in Ned. Kruidk. Archief II 1 (1874), II 3 (1878), II 5 (1889).

Het Teeselinkven

E. E. VAN DER VOO (S.O.L.) en P. LEENTVAAR (R.I.V.O.N.)

Op ongeveer 2 kilometer ten noordoosten van Neede in de Gelderse Achterhoek ligt, verscholen in een ongeveer 6.5 ha groot bebost terrein, een ringvormige waterplas: het Teeselinkven. Het is genoemd naar de in de nabijheid gelegen erve Teeselink, een vroeger domeinbezit in de buurtschap Broeke. Met de leemgroeven van de Needse berg, het unieke vochtige heide-terrein „Achterveld" (Schimmel 1955) en nog enkele kleine vennetjes behoort het Teeselinkven tot een aantal natuurgebiedjes van zulk een gevarieerd karakter en zulke interessante inhoud, dat de fijnproevers er wel eens op af zullen komen. Bovendien bezit Neede een prachtig, gerestaureerde, 14e-eeuwse toren en zijn er op een regenachtige dag bij een inwoner nog fossielen te bezichtigen ook.

Het Teeselinkven en omgeving behoort in geologisch opzicht tot een 7 km lange en 1 km brede postglaciale dalopvulling, die aan alle zijden omgeven wordt door beek-

afzettingen van de Buurser- en de Markenveldse beek. Volgens de Stichting voor Bodemkartering (1955) omvat het terrein middelhoge fijnzandige zandgronden met grondwaterstand binnen 50 cm.

Het „venneke" is ontstaan in een enigszins bebost heideterrein met hier en daar laagten waarin 's winters water stond. Aan de oost- en noordzijde grenst het terrein aan een flauw tot vrij steil opglooiende helling van een 400—700 m brede, gewelfde, haakvormige, lage heuvelrug, terwijl het in het zuiden en westen door zandwegen is ingesloten. Op een oude topografische kaart van 1881 staat het terrein als „vochtige heide" aangegeven met de toen reeds grotendeels ontboste heuvelrand. Op een kaart van 1937, die overeenkomt met een luchtfoto van 1934, is in de noordwesthoek van de heide een $\pm$ 100 m lang en 25 m breed, kennelijk uitgegraven plasje te zien. Volgens de eigenaar van het terrein is dit plasje door „kluunen" ontstaan. Dit